

ADAM ODEJ, STANISŁAW TOKARSKI*
Instytut Psychologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

KONSTRUKCJA I PSYCHOMETRYCZNA WERYFIKACJA KWESTIONARIUSZA SAMODZIELNOŚCI

Structure and psychometric verification of the personal independence questionnaire

Abstract

In the literature, we can find an enormous variety of opinions concerning independency (self-dependency, self-reliance) and forms in which independency is expressed. They allow to create general view of independency and its specific symptoms. That forms a theoretical base of the questionnaire described here. After determining variables: independency and upbringing to independency, they were given to the process of operationalization. The analysis of the items as well as the factor analysis were used to choose the final list of the questionnaire items. Psychometric characteristics of the Personal Independence Questionnaire were also verified: reliability and precision were estimated in the group of 200 people. The reliability of Personal Independence Questionnaire was defined: Cronbach's alpha coefficient half split and internal consistency were calculated. The factor analysis was used to define theoretical precision of the questionnaire and "test by test" method – to define its criterion precision.

1. WPROWADZENIE

Człowiek dojrzały pragnie sam świadomie decydować o swoim życiu i o swoich relacjach z otoczeniem. Nie chce tak ważnych dla siebie kwestii uzależniać od przypadku, czy też jedynie od postaw innych ludzi. Uznaje się, iż na funkcjonowanie (zachowania) człowieka mają wpływ trzy składowe: dziedziczona konstrukcja psychofizyczna, wpływ otoczenia oraz aktywność własna. Na dwie pierwsze zasadniczo nie mamy wielkiego wpływu, natomiast na ostatnią niemal całkowicie. Podejmując się trudu kształtowania siebie, staramy się w zgodzie ze sobą kierować się w życiu uznawanymi przez siebie wartościami, przekraczać swoje ograniczenia, poszerzać obszar własnej wolności. Społeczeństwa euro-amerykańskie kładą wielki nacisk na samodzielność człowieka w różnych aspektach życia społecznego. W Polsce, w związku z przemianami politycznymi i społeczno-gospodarczymi, na nowo samodzielność

* Adres do korespondencji: Stanisław Tokarski, Instytut Psychologii UKSW, ul. Wóycickiego 1/3, 01-938 Warszawa; s.tokarski@uksw.edu.pl

stała się powszechnie obowiązującym trendem kultury, wybieranym przez wiele osób modelem życia oraz często wymaganą przez pracodawców cechą zatrudnianych pracowników. Wzrasta świadomość faktu, że w szybko zmieniającym się świecie człowiek w dużym stopniu sam odpowiada za własne życiowe sukcesy i porażki. Podejmowanie problematyki samodzielności jest więc także istotnym zadaniem psychologii w naszym kraju.

Celem przedstawionego opracowania była konstrukcja i psychometryczna weryfikacja Kwestionariusza Samodzielności, służącego do badania różnic indywidualnych u młodzieży w zakresie samodzielności rozumianej jako względnie trwała cecha. Samodzielność oznacza niezależność i autonomię, wymaga samoświadomości, samokontroli, pewnej dojrzałości emocjonalnej i intelektualnej, adekwatnej samooceny, umiejętności nabierania dystansu psychicznego, jest ważną częścią w wolności, autentyczności i podmiotowości (Obuchowski, 2000a). Termin samodzielność (lub bliskie mu określenia) nierzadko pojawia się w pracach dawnych i współczesnych psychologów i pedagogów. Jest on dobrze rozumiany w języku komunikacji potocznej, lecz raczej niezbyt dużo uwagi poświęca się mu w opracowaniach naukowych. Najczęściej samodzielność rozumiana jest jako warunek bycia dorosłym, lub której rozwój prowadzi od zależności do autonomii. Podjęto się konstrukcji narzędzia do jej badania, ponieważ jak dotąd brak jest wystarczająco rzetelnych i trafnych skal mierzących samodzielność, a badacze zainteresowani pomiarem tej cechy są zmuszeni do korzystania z różnych zaadaptowanych do tego celu narzędzi (np.: z Kwestionariusza Grygiera skale: Potrzeba autonomii (Om) i Bierności (Wp); z Kwestionariusza Sterna i z Kwestionariusza Murraya skale: Potrzeba doznawania opieki i oparcia oraz Potrzeba autonomii), godząc się na jednostronne czy też niepełne jej ujęcie (por. Siek, 1993). Dzieje się tak, pomimo tego że samodzielność odgrywa bardzo ważną rolę, nie tylko w okresie dorastania, ale w całym życiu człowieka. Samodzielność jest cechą ciągle jeszcze zbyt mało docenianą w procesie nauczania i wychowania, a co za tym idzie w trosce o jej nabywanie przez ucznia-wychowanka. Praktyka pokazuje, że dziecko w procesie edukacyjnym często napotyka na trudności, których kontrolowanie i przewyciężanie kosztuje go emocjonalnie bardzo wiele, co powoduje wyczerpanie, osłabienie i rezygnację z samodzielności i gotowości do angażowania się w podejmowanie nowych zadań. Nie otrzymując odpowiedniego wsparcia może pozostawać bierny, nieświadomy siebie i swoich uwarunkowań, i nie podejmować pracy nad sobą, która w dalszej perspektywie prowadziłyby go do samorozwoju i zdolności do transgresji (Kozielecki, 1995).

2. TEORETYCZNE PODSTAWY KWESTIONARIUSZA

Cecha w psychologii osobowości stała się podstawowym terminem przyjmowanym przez wielu psychologów do badania osobowości. Na podstawie cech próbuje się ustalić istotne różnice pomiędzy osobami i mechanizmy leżące u podłoża funkcjonowania osobowości, którą często określa się jako „dynamiczną organizację cech”. Cechę można rozumieć jako dyspozycję do zachowania się w określony sposób, przejawiającą się u tej samej osoby w stałym zachowaniu się w różnych sytuacjach. Tak rozumiana cecha, będąca syntezą danego zachowania, jest podstawą porównywania osób między sobą oraz przewidywania i wyjaśnienia podejmowanych wyborów, jak również przebiegu wydarzeń życiowych (por. Nuttin, 1968;

Siek, 1986a, 1986b; Eysenck, 1994; Hall, Lindzey, 1994; Strelau, 2000; Pervin, 2002).

2.1. ROZUMIENIE SAMODZIELNOŚCI

W psychologii samodzielność jest różnie rozumiana. Często traktuje się ją jako aspekt (lub funkcję) inteligencji, czyli umiejętność wykorzystywania własnych możliwości, wynikającą z potrzeby skuteczności lub systemu motywacji, jako potrzebę psychiczną, jako jedną z cech osobowości, lub sprowadza do innych pojęć, takich jak niezależność czy autonomia lub też identyfikuje z wolnością. Dryll (2001) przyjęła, że niezależnie od tego, co i w jaki sposób skłania człowieka do działania, może on spostrzegać przyczynę owego działania w sobie lub na zewnątrz. Rotter (1966, za: Paszkiewicz, 1974; Drwal, 1978) sformułował to jako teorię wewnętrznego *versus* zewnętrznego umiejscowienia kontroli – *locus of control* (LOK). Zgeneralizowane poczucie kontroli definiował jako przekonanie osoby dotyczące związku własnego działania z jego wynikiem.

Literatura dotycząca zagadnień samodzielności proponuje jeszcze inne określenia tego pojęcia. Do pierwszej grupy tych określeń, traktujących samodzielność jako niezależność, należą między innymi podane przez Dryll (2001), Hydzika (1969), Szumana (1956), a także John, Leite, Parrish (1994) oraz Szewczuka (1979) i Pietera (1971). Samodzielność tak rozumiana wynika ze świadomego realizowania przyjętych przez siebie wartości. Przeciwnieństwem samodzielności w takim ujęciu jest zależność osoby wyrażająca się w nadmiernym przywiązaniu do zewnętrznej aprobaty, braku własnych preferencji, niestabilnych poglądach i zainteresowaniach. Do takiego rozumienia samodzielności często nawiązuje także Tomaszewski (1958, 1970). Częściej jednak traktuje samodzielność jako zdolność do operowania swoimi możliwościami.

Nie jest ona cechą daną przez naturę, lecz umiejętnością korzystania z posiadanych możliwości. Nieumiejętność korzystania z nabytej wiedzy i postawa bierna, powodują przedłużenie się zależności uczuciowej od innych ludzi, przesadną potrzebą objawów życzliwości, popularności czy uznania, bez czego osoby takie czują się nieszczęśliwe, mniej zdolne do pracy, bardziej podatne na różnego rodzaju trudności. W tym znaczeniu samodzielność łączy się z postawą twórczą.

Określenia samodzielności sformułowane przez Kulczyckiego (1957), Okonia (1957, 1992, 2001), Palkę (1985) i Skornego (1956, 1987), traktują samodzielność niemal na równi z inteligencją. Jest to zdolność stosowania posiadanych wiadomości w nowych sytuacjach życiowych. Można wyróżnić samodzielność teoretyczną, ujawniającą się w umiejętności rozwiązywania problemów, umiejętności ich dostrzegania i umiejętności sprawdzania wprowadzanych rozwiązań oraz samodzielność praktyczną, będącą zaradnością życiową i umiejętnością radzenia sobie w sytuacjach konkretnych. Prawidłowo rozwinięty intelektualnie człowiek charakteryzuje się nie tylko dobrze wykształconą pamięcią, bogatym zasobem wiadomości, ale także umiejętnością przyjmowania nowych informacji i wykorzystywania ich.

Do innej grupy można zaliczyć określenia samodzielności podane między innymi przez Garczyńskiego (1972) i Filipczuka (1980, 1987), którzy ujmują ją jako jedną z potrzeb psychicznych. Garczyński opisuje samodzielność jako istotny składnik potrzebny do dzielności, która stanowi przeciwagę potrzeby przynależności. Osoby samodzielne to takie, które należą i chcą należeć do tej czy innej grupy,

a jednocześnie chcą pozostać sobą i mają w sobie na tyle dzielności by to zrealizować w praktyce, co pozwala im na pozostawaniu w przekonaniu o własnej odrębności, niezależności i indywidualności. Filipczuk zwraca uwagę, że samodzielność to bardzo ważna i podstawowa potrzeba rozwojowa dziecka.

Rozumienie samodzielności jako autonomii wobec otoczenia prezentują między innymi Bazylak (1973a), Maslow (1990), Obuchowski (1985b) i Socha (1992). Autonomia wewnętrzna polega na niepodleganiu całkowitej determinacji zewnętrznej i na zdolności panowania nad swoją sytuacją, nad własnym zachowaniem się, na umiejętności samokontroli, rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji, polegania na sobie i zdolności realizowania zamierzeń – wytworzonych przez siebie celów, będących nie tylko odpowiedzią na zaistniałe lub przewidywane zdarzenia, ale przede wszystkim stanowiące wyraz własnych dążeń życiowych. Osoba samodzielna buduje swoje relacje z innymi tak, by osiągnąć możliwą zgodność swojej postawy z samym sobą i otaczającą rzeczywistością. Maslow (1990) uważa samodzielność w postanowieniach i działaniu za podstawę autonomii, rozumianej jako dystans wobec rzeczywistości, wobec życia i samego siebie. Tak ujęta autonomia stanowi istotną cechę ludzi samorealizujących się. Osoby takie potrafią znaleźć złoty środek między całkowitym uleganiem czynnikom zewnętrznym, a nieliczeniem się z innymi ludźmi. W hierarchii potrzeb podstawowych, potrzebę samotności i autonomii oraz niezależność od kultury i środowiska Maslow wymienia jako kryteria dojrzałej osobowości

Samodzielność jest także identyfikowana z wolnością. Fromm (1970) wyróżnił dwa sposoby pozbycia się lęku egzystencjalnego: „spontaniczny związek z ludźmi i przyrodą” oraz „ucieczkę od wolności”, czyli wyrzeczenie się własnej indywidualności, powodujące utratę siły i integralności własnego „ja”. Osoba postępuje jak człowiek wolny, gdy w miarę umacniania się jej wewnętrznego świata w trakcie swojego rozwoju, nabiera zdolności kierowania sobą, podejmowania własnych decyzji i określania się na swój własny sposób (por. także Tischner, 1993). Wolność nie jest prostym pojęciem. Określa się ją jako intencjonalność albo jako prawo do samookreślenia się (Obuchowski, 2000a). Wiąże się z nią w istotny sposób samodzielność myślenia i postępowania oraz odpowiedzialność za siebie i innych. Osiągnięcie wolności psychicznej jest możliwe wtedy, gdy człowiek zdecyduje się zaakceptować siebie takim, jakim jest. Realizowanie wolności dokonuje się poprzez możliwość dokonywania wyborów (por. Kofta, Malaka, 1983; Kofta, Michałowska, 1985; Kofta, Soliński, 2000; Kofta, Szustrowa, 2001).

Podsumowując przedstawioną wyżej próbę odnalezienia w pełni adekwatnego określenia samodzielności, można stwierdzić, iż trudno jest którekolwiek z nich uznać za wyczerpujące, jednak ich zestawienie pozwala na uzyskanie pełniejszego obrazu omawianej cechy. Wydaje się również czymś właściwym dla tego zobrazowania rozpatrzenie istotnych właściwości samodzielności.

2.2. WŁAŚCIWOŚCI SAMODZIELNOŚCI

Człowiek samodzielny posiada adekwatną ufność we własne siły – ma na tyle wiary w siebie by nie zrażać się niepowodzeniami, odwagę bycia sobą – potrafi podjąć sensowne przedsięwzięcie i być gotowym do poniesienia za nie konsekwencji, jest odpowiedzialnym – na tyle przewidujący by nie podejmować zadań ponad swoje możliwości, na tyle realistyczny by przewidzieć trudności i przeszkody, posia-

da samodzielność myślenia i niezależność emocjonalną, postępuje autonomicznie. Osoby kształtują w sobie samodzielność w miarę swojego rozwoju, gdy zaczynają coraz bardziej polegać na sobie, na wynikach swojego myślenia i działania. W procesie indywidualizacji stają się one odrębną i w pełni ukształtowaną jednostką (Bazylak, 1973a; Buczel, 1993; Czabała, 1997). Potrafią być odważnymi, czyli opanowywać strach i przeciwstawiać się zagrożeniu w imię wartości osobistych lub społecznych. Odwaga uzdalnia osoby samodzielne do aktywnego konfrontowania się z życiem i jego problemami, do przedsiębiorczości i twórczości (por. Pieter, 1971; Adamska, Lis, Sochaczewska, 1990; Chlewiński, 1991; Dobson, 1995; Valles, 1995; Lauster, 1996).

Działanie samodzielne wymaga możliwie pełnego uświadomienia sobie następstw i istniejącego ryzyka, dlatego powinno odznaczać się odpowiedzialnością, czyli moralną świadomością konsekwencji dobrowolnie podjętych działań. Osoba samodzielna bierze odpowiedzialność za swoje życie: fizyczne, emocjonalne, intelektualne i duchowe (Branden, 1999; Moń, 1999; Wojtyła, 1986). Samodzielność myślenia jest samorzutnym dostrzeganiem, formułowaniem i podejmowaniem problemów, rozwiązywaniem ich bez pomocy innych, oraz kontrolowaniem trafności własnych rozwiązań. Osoby samodzielne, wykazujące się niezależnym myśleniem, starają się kształtować swoje własne opinie i sądy. Są zaradne życiowo, potrafią wykorzystać osobiste umiejętności i możliwości tkwiących danej sytuacji, nie boją się podjąć zadań trudnych, są wytrwałe w pokonywaniu przeszkód dla osiągnięcia postawionego sobie celu (Tomaszewski, 1958, 1985; Uchnast, 1962, 1990; Palka, 1985; Pietrasiński, 1987; Strzałecki, 1989; Okoń, 1992; Król-Fijewska, 1994; Campbell, 2004). Niezależność emocjonalna jest jedną z głównych składowych osobowości dojrzałej. Przejawia się w osiągnięciu niezależności od rodziców i innych dorosłych, umiejętności odpowiedzialnego wchodzenia w relacje, realistycznym patrzeniu na otoczenie, kontrolowaniu swoich nadziei i aspiracji, umiejętności współżycia i współuczestnictwa oraz tolerancji na osamotnienie. Osoby samodzielne uczuciowo potrafią wejść we współzależność emocjonalną, czyli budować silną więź z partnerem życiowym i z własnymi dziećmi (Jasiecki, 1977; Beattie, 1994; Augustyn, 1999; Vaughan, 2002).

Autonomia postępowania polega na działaniu w niezależności od czynników społecznych, czyli od pomocy lub nacisku ze strony innych ludzi. Osoby samodzielne spontanicznie i samoistnie podejmują zadania, z wewnętrznym zadowoleniem realizują swoje plany, z pełnym zaangażowaniem rozwiązują problemy i w zgodzie z samym sobą dokonują ważnych wyborów. Obuchowski (1985b) uważa, że stabilność kierunku działania jest obiektywnym wskaźnikiem autonomii. Innym jej wskaźnikiem jest zdolność efektywnego działania. Polega ona na umiejętności zorganizowania i zaprojektowania, w odległej perspektywie czasu, systemu powiązanych ze sobą zadań, prowadzących do osiągnięcia celu. Osoba posiadająca niski stopień autonomii, jest silnie uwikłana w konflikty wewnętrzne, często stosuje mechanizmy obronne by zredukować napięcie lękowe, ma zniekształconą strukturę motywacyjną i z tych wszystkich powodów zakłócony system oceny rzeczywistości (Gordon, 1997b, 1997c; Dąbrowski, 1984; Doliński, 1993; Dołęga, 2000).

3. KONSTRUKCJA KWESTIONARIUSZA

Proces konstrukcji prezentowanego kwestionariusza przeprowadzono zgodnie z zaleceniami zawartymi w literaturze przedmiotu (por. Brzeziński, 1985, 2000, 2004; Chojnowski, 1971; Góralski, 1976; Sanocki, 1986; Magnusson, 1991; Sek, 1993; Pilch, 1998; Hornowska, 2001; Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister, 2002).

3.1. PRZYJĘCIE DEFINICJI TEORETYCZNYCH

Za podstawę prac konstrukcyjnych przyjęto następujące określenie samodzielności: jest ona ujawniającą się umiejętnością dysponowania i kierowania sobą oraz spełniania swych zadań życiowych, niezależnie od pomocy innych lub występujących przeszkód (por. Uchnast, 1962, 1990; Fatyga-Napora, 1991; Gordon, 1997a; Tillich, 1994). Na jego podstawie sformułowano pozycje do Skali Samodzielności (Skala Sam). Natomiast wychowanie do samodzielności (Skala Wych) wyraża się w trosce rodziców (opiekunów) o stworzenie u dziecka szerokiego zakresu niezależności od innych w poznawaniu, przeżywaniu, myśleniu (w tym także wartościowaniu) i działaniu (por. Bazylak, 1973a, 1973b; Okoń, 1992, 2001).

3.2. TWORZENIE POZYCJI KWESTIONARIUSZA

Przegląd literatury przedmiotu, zebranie określeń samodzielności oraz analiza właściwości samodzielności, posłużyła także do wyboru wskaźników samodzielności (przyszłych pozycji testu). Zastosowano dwa sposoby ich poszukiwania. Pierwszy polegał na wybieraniu z literatury określeń, które odnosiłyby się do zachowań samodzielnych i niesamodzielnych. Drugi opierał się na przeprowadzeniu badań ankietowych oraz zebraniu wniosków od zorganizowanej grupy dyskusyjnej. Po ocenie zgromadzonego materiału przez sędziów kompetentnych, którzy zredukowali pierwotną listę 100 wskaźników do 73, utworzono wstępną wersję kwestionariusza, którą następnie przeprowadzono badania pilotażowe (por. Sanocki, 1986; Brzeziński, Maruszewski, 1978). Analiza wyników tych badań pozwoliła na dalsze zmniejszenie liczby pozycji budowanego narzędzia (do 52).

Kolejnym krokiem była psychometryczna weryfikacja kwestionariusza. Przyjęto trzy etapy badań. Pierwszym był pilotaż wstępnej wersji Kwestionariusza Samodzielności (KS) składającego się z 73 pozycji – posłużył on sprawdzeniu czytelności instrukcji i redukcji liczby pozycji. W drugim etapie dokonano weryfikacji eksperymentalnej wersji KS składającego się z 52 pozycji. Trzeci etap był oceną stopnia trafności i rzetelności ostatecznej wersji KS składającego się z 30 pozycji. Właściwe badanie weryfikacyjne przeprowadzono w grupie 228 uczniów (119 dziewcząt i 109 chłopców) w wieku 16-19 lat (średnia 17,96) w klasach maturalnych (por. Brzeziński, 2004).

3.3. STATYSTYCZNE PROCEDURY WERYFIKACJI TESTU

Metoda analizy pozycji testowych jest metodą weryfikowania opartą o klasyczny model testu. Procedura zastosowana w pracy została opisana przez Brzezińskiego (2004). Pozycje testu podawane są próbie osób, a następnie oblicza się korelację między każdą pozycją a wynikiem ogólnym. Do ostatecznej wersji testu wybiera się te pozycje, które wykazały się największą korelacją (wysoka dyskryminatywność). Najpierw obliczono wynik ogólny (WO) dla każdej osoby, a następnie uszeregowano

no wyniki ogólne od największego do najmniejszego. Następnie wyłoniono dwie równoliczne grupy o skrajnych wynikach: niskich – Dolna Grupa (DG) i wysokich – Górna Grupa (GG) liczących po 27% liczebności całej próby (Brzeziński, 2004, za: Thordikem, 1961). Sprowadzono pozycje wielokategorialne do pozycji dwukategorialnej (0-1), by móc obliczyć moc dyskryminacyjną poszczególnych stwierdzeń. Zastosowano proponowaną przez Brzezińskiego (2004) regułę podaną przez Edwardsa i Kilpatricka. Obliczono wskaźnik mocy dyskryminacyjnej dla każdej pozycji KS.

Analiza czynnikowa, jako zespół metod i procedur statystycznych, służy do analizy współzmienności (korelacji) wielu zmiennych i prowadzi do wyodrębnienia czynników, czyli hipotetycznych układów odniesienia, tłumaczących występowanie empirycznie stwierdzanych korelacji między badanymi zmiennymi, pozwalając interpretować wyniki wielu pomiarów pierwotnych, jako przejawy niewielkiej liczby tychże czynników. Zastosowanie analizy czynnikowej, w tym przypadku w funkcji redundancyjnej, polegało na poddaniu korelujących ze sobą pozycji testowych analizie, pozwalającej wyłonić pozycje mierzące tę samą zmienną (czynnik) i zmniejszyć liczbę pozycji testowych bez istotnej straty zawartych w nich informacji. Pozycje o największych ładunkach czynnikowych zostały włączone do ostatecznej wersji testu (por. Ferguson, Takane, 1999; Kline, 2000). Macierz zmiennych pierwotnych poddano analizie czynnikowej metodą głównych składowych (*principal components*) Skali Sam i Skali Wych KS przeprowadzając ją na całej próbie (N=200).

3.4. SELEKCJA POZYCJI DO OSTATECZNEJ WERSJI KWESTIONARIUSZA SAMODZIELNOŚCI

Na podstawie uzyskanych wyników z obliczeń zestawiono współczynnik korelacji (R_{bi}) oraz ładunki czynnikowe (bez rotacji) uszeregowane od największych do najmniejszych i dokonano analizy wszystkich pozycji pod względem ich przydatności do pomiaru samodzielności. W tym celu oznaczono współczynniki korelacji (R_{bi}) przy poziomie istotności 0,001 i ładunki czynnikowe większe od 0,45. Za wartość graniczną ładunków czynnikowych w literaturze przedmiotu przyjmuje się 0,35. Przyjęte kryteria pozwoliły wybrać najlepsze pozycje:

- wartości współczynnika korelacji obliczone w grupach GG i DG (N=108) na podstawie Tablic Flanegana (zawierają się w przedziale od 0,77 do 0,17 w Skali Sam i od 0,81 do 0,41 w Skali Wych);
- ładunki czynnikowe obliczone na całej próbie (N=200) metodą głównych składowych bez rotacji w czynniku 1 (zawierają się w przedziale od 0,66 do 0,11 w Skali Sam i 0,74 do 0,18 w Skali Wych).

W wersji ostatecznej znalazło się więc 50% wszystkich pozycji ze Skali Sam eksperymentalnej wersji KS, czyli 20, odrzucono także dwie pozycje wstępnej wersji Skali Wych. Przyjęte pozycje charakteryzowały się wysokimi ładunkami czynnikowymi i maksymalnymi wartościami mocy dyskryminacyjnej (por. Kline, 2000). Wyselekcjonowane w ten sposób pozycje weszły w skład ostatecznej wersji kwestionariusza. Średnia korelacja między daną pozycją a skalą sumaryczną wyniosła 0,51 w Skali Sam i 0,65 w Skali Wych, natomiast średni ładunek czynnikowy wynosił 0,41 w Skali Sam i 0,54 w Skali Wych. Możemy przyjąć, że wyróżnione po-

zycje są zgodne z całą skalą. Zatem wybrano 30 najlepszych pozycji – ich treść jest zamieszczona w załączniku.

3.5. ZESTAW TESTÓW ZASTOSOWANYCH DO BADANIA TRAFNOŚCI KRYTERIALNEJ

Następnym krokiem było szacowanie trafności kryterialnej Kwestionariusza Samodzielności (metodą *test by test* w grupie liczącej 228 osób). Zestaw testów składał się z: wybranych 7 Czynników Cattella, Kwestionariusza Delta Drwala, Kwestionariusza Kontroli Działania Kuhla. Wprawdzie lepszą metodą jest kryterium prawdziwe zewnętrzne, czyli nie testowe np.: diagnoza psychiatryczna, ocena opisowa nauczycieli uczących, dzięki którym można ocenić tę samą badaną zmienną, lecz była ona niedostępna w przyjętych warunkach.

Cattell za podstawowy element struktury osobowości uważa czynnik osobowości otrzymany w wyniku statystycznych analiz. Czynnikiem są swoiste wiązki schematów reagowania, zawarte pomiędzy dwoma biegunami i wysoko korelujące ze sobą, natomiast niekorelujące z innymi wymiarami (por. Hall, Lindzey, 1994; Siek, 1986a; Nowakowska, 1970). Dokonano wyboru najbardziej interesujących z punktu widzenia badanego tematu, czynników Cattella, by na ich podstawie oszacować trafność kryterialną Kwestionariusza Samodzielności (por. Sanocki, 1986). Człowiek niesamodzielny jest wytworem zewnątrzsterownie zorientowanej socjalizacji w wyniku, której staje się osobą źle zorganizowaną (Czynnik C), podporządkowaną i zależną od grupy (Czynnik Q₂), posiadającą słaby charakter oraz często nieodpowiedzialną za siebie i innych (Czynnik G). Charakterystyczną cechą tak ukształtowanej osoby jest brak odporności w sytuacjach zagrożenia (Czynnik H), niskie zadowolenie z samego siebie (Czynnik Q₃) i obwinianie siebie (Czynnik O) (por. Łoś, 1993).

Liczne badania (Drwal, 1978, 1995a, 1995b) wykazały, że konstrukt poczucia kontroli jest bardzo przydatny dla wyjaśnienia i przewidywania postępowania człowieka w takich sytuacjach jak: podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów, uczenie się, aktywność społeczna i polityczna, ustalenie aspiracji życiowych, osiągnięcia szkolne itp. Popularnym testem mierzącym poczucie kontroli (*externa – internal locus of control*) jest Kwestionariusz Delta Drwala (1995a). Człowiek samodzielny ma poczucie, że źródło kontroli wzmocnień umiejscowione jest w nim, co oznacza że posiada przekonanie o zależności podejmowanych przez siebie działań z uzyskiwanymi osiągnięciami.

Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla (adaptacja: Marszał-Wisniewska 1990, 1992, 1999) służy do oszacowania różnic indywidualnych w zakresie dyspozycji do orientacji na działanie/stan, która w istotny sposób wpływa na kontrolę wolicjonalną. Orientacja na działanie ułatwia, zaś orientacja na stan – utrudnia realizację zamiaru. Kuhl wyróżnia trzy typy orientacji na stan, które są mierzone za pomocą trzech skal mierzących orientację na działanie *versus* orientację na stan: C – koncentracja na celu i czynności; N – przeżywanie niepowodzenia; D – wahanie w podejmowaniu decyzji. Osoby zorientowane na stan charakteryzuje pewna bezczynność (inercja), bierność lub niezdecydowanie. Cechy te wynikają zazwyczaj z błędów wychowawczych na przykład nadopiekuńczości lub stawiania dziecku nadmiernych wymogów, podczas gdy osoby zorientowane na działanie charakteryzują się wysoką gotowością do działania, czyli samodzielnością.

4. KWESTIONARIUSZ SAMODZIELNOŚCI – WŁAŚCIWOŚCI PSYCHOMETRYCZNE

Test psychologiczny, będący specyficzną procedurą diagnozowania, powinien spełniać określone kryteria, czyli powinien być: rzetelny, trafny, obiektywny, wystandaryzowany i znormalizowany (por. Brzeziński, 1985, 2000, 2004; Frydrychowicz, 2004). Właściwości psychometryczne KS obliczono na próbie dwustu osób.

4.1. RZETELNOŚĆ KS

Skala rzetelna składa się z pozycji, które proporcjonalnie mierzą głównie wyniki prawdziwe oraz niewiele innych aspektów, które traktuje się jako błąd. Im wyższa dokładność, z jaką test mierzy daną zmienną i mniejszy błąd pomiaru, tym wyższa rzetelność testu. Moc dyskryminacyjna danej pozycji testu mówi nam o tym, w jakim stopniu różnicuje ona badaną populację pod względem cechy, którą mierzy. Pozycje KS charakteryzują się wysoką dyskryminatywnością, wyrażoną dużym współczynnikiem korelacji (R_{bi}), zawierającym się w przedziale od 0,43 do 0,66 w Skali Sam i 0,47 do 0,73 w Skali Wych. Średnia korelacja między daną pozycją a skalą sumaryczną wyniosła 0,55 w Skali Sam i 0,59 w Skali Wych.

Współczynnik zgodności wewnętrznej informuje o stopniu jednolitości pozycji wchodzących w skład poszczególnych skal testu. Do jego pomiaru zastosowano współczynniki zgodności wewnętrznej α Cronbacha (Brzeziński, 2004). Szacowanie rzetelności skali opiera się na korelacjach między poszczególnymi pozycjami, które tworzą skalę, w stosunku do wariancji pozycji. Jeśli pozycje nie dają wyniku prawdziwego, a jedynie błąd, to wariancja sumy będzie taka sama jak suma wariancji poszczególnych pozycji, wówczas współczynnik α będzie równy zero. Jeśli wszystkie pozycje są idealnie rzetelne i mierzą tę samą rzecz, to wówczas współczynnik α jest równy 1. Współczynnik α Cronbacha obliczony został na całej próbie konstrukcyjnej ($N=200$) i był wysoki, bo wynosił $\alpha_{sam}=0,8772$ dla Skali Sam i $\alpha_{wych}=0,7901$ dla Skali Wych KS, co wskazuje, że poszczególne pozycje tych skal mierzą jednorodną zmienną: w pierwszym przypadku samodzielność, a w drugim wychowanie do samodzielności. Współczynnik α Cronbacha w Skali Sam KS 0,87-0,88 przy średniej 0,87, zaś w Skali Wych KS zawierał się w przedziale 0,75-0,79 przy średniej 0,77. Współczynniki α Cronbacha dla poszczególnych pozycji Skali Sam i Skali Wych KS wraz z wartościami R_{bi} i ładunkami czynnikowymi zostały podane w Aneksie. Rzetelność pełnego testu (obie skale łącznie) KS mierzona współczynnikiem α Cronbacha wyniosła $\alpha_{KS}=0,8829$. Współczynnik korelacji liniowej (r Pearsona) obliczony na całej próbie między Skalą Sam i Skalą Wych był istotny przy poziomie $p<0,001$ i wynosił 0,3903.

Stosując wzór Guttmana obliczono też rzetelność połówkową testu metodą porównania części (połówek) tego samego testu (*split-half reliability*), które traktowane są jako testy równoległe (Chojnowski, 1971; Magnusson, 1991). Po podziale testu na dwie połówki (parzyste-nieparzyste) obliczono współczynnik równoważności międzypołówkowej. Rzetelność połówkowa Guttmana obliczona na całej próbie ($N=200$) dla Skali Sam KS wyniosła 0,889, zaś dla Skali Wych KS wyniosła 0,799. Uzyskane wyniki wskazują na zadawalającą rzetelność obu skal KS.

4.2. TRAFNOŚĆ KS

Konstruując nowe narzędzie chcemy dowiedzieć się czy tworzące go pozycje testowe mierzą jeden konstrukt teoretyczny (homogeniczność testu), czy też nie, i czy da się go podzielić na kilka jednolitych podzbiorów, z których każdy dotyczy innego konstruktów. Badacze, by móc odpowiedzieć sobie na to pytanie, wykorzystują model analizy czynnikowej. Określana w ten sposób trafność nazywa się trafnością czynnikową. Głównym zastosowaniem czynnikowych technik analitycznych jest redukcja liczby wielu zmiennych (np. pozycji testu), zastosowana przy weryfikacji pozycji eksperymentalnej wersji KS oraz klasyfikacja zmiennych (wyodrębnienie istniejących obiektywnie, ale ukrytych czynników), czyli wykrywanie struktury w związkach między zmiennymi – zastosowana przy określaniu trafności KS.

Analizę czynnikową metodą głównych składowych (*principal components*) KS przeprowadzono na całej próbie ($N=200$). Analiza czynnikowa Skali Sam ukazała istnienie jednego dominującego czynnika, wspólnego dla większości pozycji skali, wyjaśniającego 30,91% wariacji (zob. tabela 1.), a Skali Wych KS 36,17% wariacji (zob. tabela 2.). Tabela 1. zawiera pięć wyodrębnionych składowych głównych powyżej minimalnej wartości własnej równej 1 (w myśl kryterium Kaisera – jeśli czynnik nie wyodrębnia przynajmniej tyle, ile jedna zmienna oryginalna, to go odrzucamy), wyjaśniających razem 54,58% wariacji, a tabela 2. zawiera dwie wyodrębnione składowe główne, wyjaśniające razem 48,13% wariacji. Do weryfikacji trafności KS zastosowano także „test osypiska” zaproponowany przez Cattella, który jest metodą graficzną, przedstawiającą wartości własne wyodrębnionych składowych głównych, na prostym wykresie liniowym. Test ten również potwierdził jego trafność.

Tabela 1. Wyodrębnienie składowych głównych Skali Sam KS

Wyodrębnianie składowe główne:	Wartości własne	% ogółu wariacji	Skumulowana w. własna	Skumulowany %
1	6,18	30,91	6,18	30,91
2	1,29	6,46	7,47	37,37
3	1,25	6,23	8,72	43,60
4	1,18	5,92	9,90	49,52
5	1,01	5,06	10,92	54,58

Tabela 2. Wyodrębnienie składowych głównych Skali Wych KS

Wyodrębnianie składowe główne:	Wartości własne	% ogółu wariacji	Skumulowana w. własna	Skumulowany %
1	3,62	36,17	3,62	36,17
2	1,20	11,95	4,81	48,13

Wyodrębnianie składowe główne – wyodrębnianie kolejne czynniki (uwidocznione czynniki, których wartości własne są większe od 1 w myśl kryterium Kaisera).

Wartości własne – odzwierciedlają ilość wariacji wspólnej wyjaśnianej przez nowe kolejno wyodrębnione czynniki (wartości własne to wariacje wyodrębnione przez czynniki).

% ogółu wariacji – wartości własne wyrażone jako procent całkowitej wariacji.

Skumulowana w. własna – skumulowane wartości własne.

Skumulowany % – skumulowany % ogółu wariacji.

Ważnym aspektem w analizie czynnikowej jest to, na ile rozwiązanie, jakiego dostarcza poddaje się interpretacji, dlatego badano kilka rozwiązań z większą lub mniejszą liczbą czynników składowych Skali Sam i Skali Wych najpierw dla wersji eksperymentalnej KS, a później dla właściwej KS, by następnie wybrać rozwiązanie jednoczynnikowe dla obu skal, gdyż na takie rozwiązanie wskazywały uzyskane wyniki. Ponieważ nie udało się wyodrębnić innych czynników w Skali Sam i Skali Wych KS, uzyskane wyniki wskazują, iż są one utworzone z jednego czynnika mierzącego zadany im konstrukt teoretyczny: samodzielność oraz wychowanie do samodzielności. Pierwszy czynnik w obu skalach wyróżniał się wysokimi ładunkami przy wielu pozycjach, przez co najlepiej „streszczał” zbiory ściśle powiązanych ze sobą pozycji testowych. Wynik sumaryczny od 0 do 40 punktów uzyskany przez dodanie wszystkich odpowiedzi diagnostycznych udzielonych przez respondenta w Skali Sam uznano za operacyjną miarę samodzielności, a wynik od 0 do 20 punktów w Skali Wych za operacyjną miarę wychowania do samodzielności. Względnie stała, spójna wewnętrznie struktura tych skal określona na drodze analizy czynnikowej, przemawia za trafnością teoretyczną kwestionariusza.

Trafność testu określano także za pomocą metody „test by test.” Zastosowano zestaw testów. Przyjęto 7 Czynników Cattella oraz Delta Drwala i Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla. W tabeli 3. przedstawiono współczynniki korelacji Skali Sam i Skali Wych KS z poszczególnymi skalami wybranych kwestionariuszy.

Tabela 3. Korelacje Kwestionariusza Samodzielności z poszczególnymi skalami zestawu testów: wybranych 7 Czynników Cattella, Delta Drwala, Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla

Test:	Skala: (mierząca)	SSAM	SWYCH
Wybranych 7 Czynników Cattella, N = 178	C (Zrównoważenie emocjonalne)	0,38***	0,28***
	G (Silny charakter)	0,16*	0,02
	H (Śmiałość)	0,54***	0,33***
	O (Skłonność do obwiniania siebie)	-0,52***	-0,24**
	Q1 (Radykalizm)	0,00	0,01
	Q2 (Samowystarczalność)	0,13	-0,12
	Q3 (Wysokie zadowolenie z siebie)	0,30***	0,10
Delta Drwala, N = 200	LOK (Poczucia kontroli)	-0,32***	-0,18*
	KŁ (Kłamstwa)	0,15	0,03
Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla, N = 30	C (orientacja na działanie podczas wykonywania czynności)	0,29	-0,21
	N (orientacja na działanie po doznany niepowodzeniu)	0,65***	-0,36*
	D (orientacja na działanie w sytuacjach podejmowania decyzji)	0,44*	-0,21
Kwestionariusz Samodzielności, N = 200	SAM	1,00	0,39***
	WYCH	0,39***	1,00
* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001			

Jak można było to przewidywać samodzielność (mierzona Skalą Sam) związana jest ze: zrównoważeniem emocjonalnym (Czynnik), silnym charakterem (Czynnik G), dużą śmiałością (Czynnik H), niską skłonnością do obwiniania siebie (Czynnik O), wysokim zadowoleniem z siebie (Czynnik Q₃), wewnętrznym umiejscowieniem poczucia kontroli (Skala LOK), orientacją na działanie po doznanym niepowodzeniu (Skala N) i orientacją na działanie w sytuacjach planowania i podejmowania decyzji (Skala D). Natomiast wychowanie do samodzielności (Skala Wych) związane jest z: zrównoważeniem emocjonalnym (Czynnik C), dużą śmiałością (Czynnik H), niską skłonnością do obwiniania siebie (Czynnik O), wewnętrznym umiejscowieniem poczucia kontroli (Skala LOK). Interkorelacja między samodzielnością a wychowaniem do samodzielności jest również wysoka.

Standaryzacja i obiektywność Kwestionariusza Samodzielności jest zapewniona przez odpowiednią instrukcję i sposób obliczania wyników (klucz). KS przeznaczony jest do badania dorosłych i młodzieży powyżej 12 lat.

5. Dyskusja i wnioski

Samodzielność jest złożoną psychologiczną determinantą rozwoju osobowości człowieka w kierunku jej większej autentyczności, wolności i podmiotowości. Rozwojowo samodzielność można opisać procesem stopniowego uniezależniania się dziecka od kontroli dorosłych i wpływu rówieśników, poprzez pogłębienie samoświadomości, samokontroli, samoregulacji oraz samosterowności, a także nabieranie dystansu psychologicznego do siebie i świata, w którym się jest. Skala Sam KS zawiera pozycje mierzące samodzielność w wymiarze poznawczym, emocjonalno-motywacyjnym i działaniowym. Jest ona skalą jednoczynnikową, co pozwala na łatwą interpretację uzyskanego przez osobę badaną wyniku. Charakteryzuje się wysoką rzetelnością i zgodnością wewnętrzną oraz trafnością. Obliczony współczynnik α Cronbacha skali wynosi $\alpha_{sam} = 0,8772$, a poszczególne współczynniki α Cronbacha pozycji skali zawierają się w przedziale 0,87-0,88. Przeprowadzona analiza czynnikowa wskazała na rozwiązanie jednoczynnikowe, poszczególne pozycje skali zawierają ładunki czynnikowe w przedziale 0,42-0,67 i wyjaśniają 30,91% wariancji. Dodatkowo trafność Skali Sam została oszacowana poprzez korelację z innymi testami metodą *test by test*. Okazało się, że Skala Sam koreluje nieistotnie z Samowystarczalnością (Czynnik Q2 Cattella), z Skalą Kłamstwa (Skala KŁ LOK Delta Drwala) i z Orientacją na działanie podczas wykonywania czynności (Skala C Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla), natomiast istotnie ($p < 0,001$) koreluje ze: Śmiałością (Czynnik H Cattella), Skłonnością do obwiniania siebie (Czynnik O Cattella), Zrównoważeniem emocjonalnym (Czynnik C Cattella), Wysokim zadowoleniem z siebie (Czynnik Q3 Cattella), Poczuciem kontroli (Skala LOK Delta Drwala), Orientacją na działanie po doznanym niepowodzeniu (Skala N Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla); umiarkowanie ($p < 0,05$) koreluje z Orientacją na działanie w sytuacjach podejmowania decyzji (Skala D Kwestionariusz Kontroli Działania Kuhla) i z Silnym charakterem (Czynnik G Cattella).

Skala Wych SK była początkowo pomyślana jako skala buforowa, by w ten sposób uchronić respondentów m.in. przed czynnikiem aprobaty społecznej, ale w trakcie prac nad kwestionariuszem okazało się, że może dostarczyć istotnej wiedzy o wychowanku, a zwłaszcza o tym, czy i jak samodzielność badanej osoby była

kształtowana przez rodziców w dzieciństwie i w okresie dorastania. U jej podstaw leży przekonanie, że o ile samodzielność była (świadomie i celowo) kształtowana, to o tyle może być obecna w strukturze osobowości wychowanka. Skala Wych charakteryzuje się także wysoką rzetelnością i zgodnością wewnętrzną oraz trafnością. Obliczony współczynnik α Cronbacha skali wynosi $\alpha_{wWych}=0,7901$, a poszczególne współczynniki α Cronbacha pozycji skali zawierają się w przedziale 0,75-0,79. Przeprowadzona analiza czynnikowa wskazała na rozwiązanie jednoczynnikowe, poszczególne pozycje skali zawierają ładunki czynnikowe w przedziale 0,39-0,74 i wyjaśniają 36,17% wariacji. Trafność Skali Wych została oszacowana także poprzez korelację z innymi testami metodą *test by test*. Okazało się, że Skala Wych koreluje nieistotnie z: Samowystarczalnością (Czynnik Q2 Cattella), Silnym charakterem (Czynnik G Cattella), Wysokim zadowoleniem z siebie (Czynnik Q3 Cattella); umiarkowanie ($p<0,05$) koreluje z Poczuciem kontroli (Skala LOK Delta Drwala).

Otrzymane wyniki wskazują, że w obu podskalach KS pozycje tych skal, mierzą jednorodną zmienną. Jednakże te obiecujące wyniki analizy rzetelności i trafności przeprowadzono jedynie na próbie konstrukcyjnej i stąd wskazana jest powtórna analiza parametrów psychometrycznych testu na nowej próbie w badaniach walidacyjnych. Na razie jednak można z pewną ostrożnością stosować KS do celów indywidualnej diagnozy czy prognozy, pamiętając również o tym, że KS nie został znormalizowany. Skonstruowane nowe narzędzie bada samodzielność ujętą jako cecha osobowości. Cecha zazwyczaj spostrzegana jest jako predyspozycja do pewnych zachowań, wykazująca ponad sytuacyjną stabilność, dzięki której dana osoba w różnych sytuacjach zachowuje się w podobny. Warto byłoby kontynuować prowadzone badania nad samodzielnością i sposobami jej pomiaru.

BIBLIOGRAFIA

- Adamska, H., Lis, S., Sochaczewska, G. (1990). *Nie zawsze za rączkę*. Warszawa: Wyd. Spółdzielcze.
- Augustyn, J. (1999). *Ojcostwo: aspekty pedagogiczne i duchowe*. Kraków: WAM.
- Bazylak, J. (1973a). Odpowiedzialność za rozwój własnej osobowości. *Novum*, 2, 75-85.
- Bazylak, J. (1973b). Zależność między postawą religijną a samodzielnością młodzieży. *Novum*, 5, 20-36.
- Beattie, M. (1994). *Koniec współzależnienia: jak przestać kontrolować życie innych i zacząć troszczyć się o siebie*. Poznań: Media Rodzina of Poznań.
- Branden, N. (1999). *Odpowiedzialność: jak polegać na sobie i znaleźć sens życia*. Łódź: Teta.
- Brzeziński, J. (2004). *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Brzeziński, J. (red.) (1985). *Standardy dla testów stosowanych w psychologii i pedagogice*. Warszawa: Biblioteka Psychologa Praktyka, t. 1. PTP.
- Brzeziński, J. (2000). Podstawowe modele badawcze: eksperymentalny i korelacyjny. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Podstawy psychologii*, t. 1. Gdańsk: GWP, 335-387.
- Brzeziński, J., Maruszewski, T. (1978). Metoda sędziów kompetentnych i jej zastosowanie w badaniach pedagogicznych. *Kwartalnik Pedagogiczny*, 23,1, 569-587.
- Buczel, A. (1993). Samodzielność jako cecha osobowości. *Studia Philosophiae Christianae*, ATK, 29,1, 115-125.

- Campbell, R. (2004). *Sztuka okazywania miłości dorosłym dzieciom, czyli Jak bez wtykania nosa w życie młodych pomóc im osiągnąć samodzielność*. Warszawa: Vocatio.
- Chlewiński, Z. (1991). *Dojrzałość: osobowość, sumienie, religijność*. Poznań: W drodze.
- Chojnowski, M. (1971). Podstawy i zastosowania teorii rzetelności testów psychologicznych. W: J. Koziński (red.), *Problemy psychologii matematycznej*. Warszawa: PTP, 65-118.
- Czabała, J.C. (1997). *Czynniki leczące w psychoterapii*. Warszawa: PWN.
- Dąbrowski, K. (1984). *Osobowość i jej kształtowanie poprzez dezintegrację pozytywną*. Lublin: Ośrodek Higieny Psychiczej dla Ludzi Zdrowych.
- Dobson, J.C. (1995). *Zasady nie są dla tchórzy: jak zachować równowagę między miłością a dyscypliną w wychowywaniu dzieci*. Warszawa: Vocatio.
- Doliński, D. (1993). *Orientacja defensywna*. Warszawa: Wydaw. Instytutu Psychologii PAN.
- Dołęga, Z. (2000). Autonomia w okresie dorastania. *Czasopismo Psychologiczne*, 6, 1-2, 77-85.
- Drwal, R. (1978). Poczucie kontroli jako wymiar osobowości: podstawy teoretyczne techniki badawcze wyniki badań. W: L. Wołoszynowa (red.), *Materiały do nauczania psychologii*, t. III. Warszawa: PWN, 307-345.
- Drwal, R. (1995a). *Adaptacja kwestionariuszy osobowości*. Warszawa: PWN.
- Drwal, R. (1995b). Opracowanie kwestionariusza Delta do pomiaru poczucia kontroli. *Studia Psychologiczne*, 18, 67-83.
- Dryll, E. (2001). *Interakcja wychowawcza*. Warszawa: PAN.
- Eysenck, H.J. (1960). Opis i pomiar osobowości. *Psychologia wychowawcza*, 3,1, 266-278.
- Eysenck, H.J. (1994). Wymiary osobowości. W: A. Januszewski, P. Oleś, T. Witkowski (red.), *Wykłady z psychologii w KUL*, t. 7. Lublin: KUL, 273-296.
- Fatyga-Napora, E. (1991). *Zachowanie rodziców a autonomia moralna młodzieży*. Częstochowa: WSP.
- Ferguson, G.A., Takane, Y. (1999). *Analiza statystyczna w psychologii i pedagogice*. Warszawa: PWN.
- Filipczuk, H. (1980). *Potrzeby psychiczne dzieci i młodzieży*. Warszawa: CRZZ.
- Filipczuk, H. (1987). *Rodzice i dzieci dorastające*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Fromm, E. (1970). *Ucieczka od wolności*. Warszawa: Czytelnik.
- Frydrychowicz, A. (2004). *Testy psychologiczne i pedagogiczne w poradnictwie: przewodnik metodyczny*. Warszawa: CMPP-P.
- Garczyński, S. (1972). *Potrzeby psychiczne*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Gordon, T. (1997a). *Wychowanie bez porażek w szkole*. Warszawa: Pax.
- Gordon, T. (1997b). *Wychowanie w samodyscyplinie*. Warszawa: Pax.
- Gordon, T. (1997c). *Wychowanie bez porażek w praktyce: jak rozwiązywać konflikty z dziećmi*. Warszawa: Pax.
- Góralski, A. (1976). *Metody opisu i wnioskowania statystycznego w psychologii*. Warszawa: PWN.
- Hall, C.S., Lindzey, G. (1994). *Teorie osobowości*. Warszawa: PWN.
- Hampson, S., Colman, A. (red.) (2000). *Psychologia różnic indywidualnych*. Poznań: Zysk i S-ka.

- Hornowska, E. (2001). *Testy psychologiczne: teoria i praktyka*. Warszawa: Scholar.
- Hydzik, B. (1969). Samodzielność – nieodzowną cechą osobowości współczesnego dowódcy. *Przegląd Morski*, 3, 18-29.
- Jasiecki, M. (1977). Zależność-niezależność emocjonalna a wybór celów życiowych. *Zeszyty Naukowe UJ: Prace Psychologiczno-Pedagogiczne*, 27, 47-65.
- John, S., Leite, J., Parrish, K. (1994). *Wychowanie skuteczne*. Warszawa: WSiP.
- Kline, P. (2000). Testy osobowości. W: S. Hampson, A. Colman (red.), *Psychologia różnic indywidualnych*. Poznań: Zysk i S-ka, 108-133.
- Kofta, M., Malaka, B. (1983). Psychologiczne przesłanki podatności na manipulacje. *Nowiny Psychologiczne*, 3, 10, 6-10.
- Kofta, M., Michałowska, K. (1985). Swoboda wyboru roli a odporność na nacisk społeczny. *Studia Psychologiczne*, XIX, 2, 57-73.
- Kofta, M., Soliński, D. (2000). Poznawcze podejście do osobowości. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Psychologia ogólna*, t. 2. Gdańsk: GWP, 561-600.
- Kofta, M., Szustrowa, T. (red.) (2001). *Złudzenia, które pozwalają żyć: szkice z psychologii społecznej*. Warszawa: PWN.
- Kozielecki, J. (1987). *Koncepcja transgresyjna człowieka: analiza psychologiczna*. Warszawa: PWN.
- Kozielecki, J. (1995). *Koncepcje psychologiczne człowieka*. Warszawa: Żak.
- Kozielecki, J. (1996). *Człowiek wielowymiarowy*. Warszawa: Żak.
- Kozielecki, J. (2001). *Psychotransgresjonizm: nowy kierunek psychologii*. Warszawa: Żak.
- Kozielecki, J. (2004). *Spoleczeństwo transgresyjne: szansa i ryzyko*. Warszawa: Żak.
- Król-Fijewska, M. (1994). *Radzę sobie w trudnych sytuacjach*. Warszawa: PARPA.
- Kulczycki, M. (1957). Niektóre warunki samodzielnego myślenia. *Studia Pedagogiczne*, 4, 271-278.
- Lauster, P. (1996). *Odwaga bycia sobą*. Warszawa: Świat Książki.
- Łoś, Z. (1993). Interpretacja wyników badania kwestionariuszem „16PF” R.B. Cattella. W: E. Okręglińska-Forysiak (red.), *Wybrane metody diagnostyczne w psychologii*. Wrocław: UW, 57-104.
- Magnusson, D. (1991). *Wprowadzenie do teorii testów*. Warszawa: PWN.
- Marszał-Wiśniewska, M. (1990). Kwestionariusz Kontroli Działania J. Kuhla. *Studia Psychologiczne*, 28, 44-51.
- Marszał-Wiśniewska, M. (1992). Adaptacji Kwestionariusza Kuhla do diagnozy siły woli. W: A. Eliaż, M. Marszał-Wiśniewska (red.), *Temperament a rozwój młodzieży*. Warszawa: PAN, 103-112.
- Marszał-Wiśniewska, M. (1999). *Sila woli a temperament*. Warszawa: PAN.
- Maslow, A.H. (1990). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Pax.
- Moń, R. (1999). *Odpowiedzialność fundamentem ludzkiej podmiotowości*. Warszawa: ATK.
- Nowakowska, M. (1970). Polska adaptacja 16-czynnikowego Kwestionariusza Osobowości R.B. Cattella. *Psychologia Wychowawcza*, 13, 478-500.
- Nuttin, J. (1968). *Struktura osobowości*. Warszawa: PWN.
- Obuchowski, K. (1985a). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: KiW.
- Obuchowski, K. (1985b). Autonomia jednostki a osobowość. W: J. Reykowski, O.W. Owczynnikowa, K. Obuchowski (red.), *Studia z psychologii, emocji, motywacji i osobowości*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 75-100.

- Obuchowski, K. (2000a). *Człowiek intencjonalny, czyli o tym, jak być sobą*. Warszawa: Rebis.
- Obuchowski, K. (2000b). *Galaktyka potrzeb: psychologia dążeń ludzkich*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Odej, A. (2006). *Konstrukcja i psychometryczna weryfikacja kwestionariusza do pomiaru samodzielności*. Niepublikowana praca magisterska. Warszawa: Instytut Psychologii, Wydział Filozofii Chrześcijańskiej UKSW.
- Okoń, W. (1957). Problem samodzielności myślenia i działania. *Studia Pedagogiczne*, 4, 7-23.
- Okoń, W. (1992). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: PWN.
- Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Żak.
- Palka, S. (red.) (1985). *Kształtowanie samodzielności poznawczej dzieci w przedszkolu i klasach I-III*. Nowy Sącz: IKN, ODN.
- Paszkievicz, E. (1974). Ja a zachowanie. *Psychologia Wychowawcza*, 17, 2, 192-209.
- Pervin, L.A. (2002). *Osobowość. Teoria i badania*. Kraków: UJ.
- Pieter, J. (1971). *Strach i odwaga*. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Pietrański, Z. (1987). Człowiek formowany jako podmiot rozwoju. *Psychologia Wychowawcza*, 3, 249-271.
- Pilch, T. (1998). *Zasady badań pedagogicznych*. Warszawa: Żak.
- Sanocki, W. (1986). *Kwestionariusze osobowości w psychologii*. Warszawa: PWN.
- Sęk, H. (red.) (1993). *Spoleczna psychologia kliniczna*. Warszawa: PWN.
- Shaughnessy, J., Zechmeister, E., Zechmeister, J. (2002). *Metody badawcze w psychologii*. Gdańsk: GWP.
- Siek, S. (1986a). *Struktura osobowości*. Warszawa: ATK.
- Siek, S. (1986b). *Formowanie osobowości*. Warszawa: ATK.
- Siek, S. (1993). *Wybrane metody badania osobowości*. Warszawa: ATK.
- Skorny, Z. (1956). Metoda nauczania a kształcenie samodzielnego myślenia i zaradności. *Nowa Szkoła*, 3, 292-300.
- Skorny, Z. (1987). *Proces socjalizacji dzieci i młodzieży*. Warszawa: WSiP.
- Socha, P. (1992). W poszukiwaniu istoty religijności: psychologiczne badania związku religijności z autonomią. *Nomos*, 1, 114-129.
- Strelau, J. (2000). Osobowość jako zespół cech. W: J. Strelau (red.), *Psychologia. Psychologia ogólna*, t. 2. Gdańsk: GWP, 525-560.
- Strzałecki, A. (1989). *Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych: ujęcia prakseologiczne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szewczuk, S. (1979). *Słownik psychologiczny*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Szman, S. (1956). Aktywność własna jako czynnik rozwoju dziecka w okresie 7-14. *Nowa Szkoła*, 6, 564-571.
- Thordikem, R.L. (1961). *Personnel selection. Test and measurement techniques*, New York: J. Wiley.
- Tillich, P. (1994). *Męstwo bycia*. Poznań: Rebis.
- Tischner, J. (1993). *Nieszczęsny dar wolności*. Kraków: Znak.
- Tomaszewski, T. (1958). Z zagadnień psychologii samodzielności. *Kwartalnik pedagogiczny*, 1, 52-86.
- Tomaszewski, T. (1970). *Z pogranicza psychologii i pedagogiki*. Warszawa: PZWS.

- Tomaszewski, T. (1985). Człowiek jako podmiot i jako przedmiot. W: J. Reykowski, O.W. Odczynnikowa, K. Obuchowski (red.), *Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 59-74.
- Uchnast, Z. (1962). *Samodzielność jako cecha osobowości młodzieży w wieku 18-23 lat*. Lublin: KUL (maszynopis w archiwum).
- Uchnast, Z. (1987). Koncepcja człowieka jako osoby w psychologii humanistyczno-egzystencjalnej. W: K. Popielski (red.), *Człowiek pytanie otwarte. Studia z logoterapii i logoterapii*. Lublin: KUL, 77-100.
- Uchnast, Z. (1990). Problem podmiotowości w ujęciu psychologicznym. *Przegląd Psychologiczny*, XXXIII, 1, 41-57.
- Valles, C.G. (1995). *Odwaga bycia sobą*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Vaughan, R. (2002). *Poradnictwo pastoralne a zaburzenia osobowości*. Kraków: WAM.
- Wojtyła, K. (1986). *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin: KUL.

ANEKS

A. Pozycje Skali Samodzielności (Skala Sam) Kwestionariusza Samodzielności (KS)

L.p.	Treść pozycji Skali Samodzielności (Skala Sam) KS	Rbi N=108	Czynnik1 N=200	Alfa N=200
1	Samodzielny wybór sprawia mi tyle trudności, że woląlbym by ktoś inny za mnie decydował.	0,66	0,67	0,868
2	Uciekam, gdy nie mogę rozwiązać problemów, wobec których zostałem postawiony.	0,64	0,64	0,868
3	Brak mi pewności siebie w podejmowaniu samodzielnych decyzji, jeśli nie odczuwam poparcia bliskich lub zgody rodziców	0,63	0,64	0,868
4	Przygotowuję się do zajęć w zasadzie tylko wtedy, gdy ktoś poda mi plan i ściśle mnie kontroluje.	0,63	0,64	0,868
5	W życiu muszę być „prowadzony za rękę”.	0,63	0,65	0,870
6	Kiedy napotykam trudności w realizacji ważnych planów lub postanowień, szybko z nich rezygnuję.	0,62	0,63	0,869
7	Brak mi wiary i przekonania, że posiadam wystarczające umiejętności, aby pokonać pojawiające się problemy.	0,61	0,61	0,869
8	Czuję się wewnętrznie uzależniony i zniewolony przez innych.	0,60	0,63	0,870
9	Zlekceważę podjęty obowiązek, jeśli nie spodziewam się kontroli.	0,59	0,59	0,870
10	Najchętniej wyzbyłbym się odpowiedzialności za swoje postępowanie i wybory.	0,56	0,56	0,871
11	Cechuje mnie podatność na sugestie i wpływy innych.	0,55	0,55	0,872
12	Mam poczucie, że władza nad sobą wymyka mi się z rąk.	0,51	0,51	0,873
13	Gdy koledzy postępują niewłaściwie nie mam odwagi ich upomnieć i postępuję tak jak oni.	0,51	0,51	0,873
14	Potrafię rozwiązywać problemy bez pomocy innych.	0,51	0,51	0,873
15	Szukania pomocy i oparcia u innych.	0,47	0,45	0,875

L.p.	Treść pozycji Skali Samodzielności (Skala Sam) KS	Rbi N=108	Czynnik1 N=200	Alfa N=200
16	W trudnych sytuacjach, potrafię dostrzec istotę problemu i właściwie go sformułować.	0,47	0,47	0,874
17	Grożba usunięcia z grona kolegów, mogłyby wpłynąć na zmianę mojego postępowania w sprawach ważnych.	0,47	0,44	0,875
18	Łatwo i szybko zmieniam swoje przekonania i opinie na nowe, głoszone przez osobę, z którą jestem związany uczuciowo.	0,45	0,44	0,875
19	Dążę do kontaktu i zjednoczenia z innymi, ponieważ nie potrafię dać sobie rady z samotnością.	0,45	0,42	0,876
20	Jestem spontaniczny.	0,43	0,43	0,875

B. Pozycje Skali Wychowania (Skala Wych) Kwestionariusza Samodzielności (KS)

L.p.	Treść pozycji Skali Wychowania (Skala Wych) KS	Rbi N=108	Czynnik1 N=200	Alfa N=200
1	Rodzice rozmawiając ze mną zawsze traktowali mnie po partnersku.	0,73	0,74	0,751
2	Rodzice w miarę mojego dorastania chętnie przyjmowali moje rady i pomoc.	0,69	0,72	0,757
3	Rodzice zachęcają mnie do tego, bym samodzielnie kierował swoim życiem w poczuciu odpowiedzialności.	0,61	0,64	0,768
4	Rodzice byli zadowoleni, kiedy wybierałem w różnych sytuacjach swój własny sposób postępowania.	0,61	0,63	0,768
5	Jeśli w dzieciństwie chciałem postawić na swoim, rodzice od razu zmuszali mnie do posłuszeństwa.	0,60	0,57	0,771
6	Rodzice poprawiali mi humor, rozmawiając ze mną o moich zmartwieniach i kłopotach.	0,59	0,60	0,773
7	Rodzice w miarę mojego dorastania, zmniejszali kontrolę i odnosili się z większym zaufaniem do mnie.	0,57	0,60	0,773
8	Pragnieniem moich rodziców jest pomagać mi w usamodzielnieniu się, bym mógł sam sobie radzić w życiu bez ich pomocy.	0,57	0,61	0,773
9	Rodzice ciągle mówili mi jak powinienem się zachować.	0,50	0,41	0,791
10	Rodzice czuli się obrażeni, kiedy nie posłuchałem ich rady.	0,47	0,39	0,793

Rbi N=108 – wartości współczynnika korelacji obliczone w grupach GG i DG (N=108) na podstawie Tablic Flanegana.

Czynnik 1 N=200 - ładunki czynnikowe obliczone na całej próbie (N=200) metoda głównych składowych bez rotacji w czynniku 1.

Alfa N=200 – współczynnik rzetelności α Cronbacha obliczone na całej próbie (N=200).

Wszystkie współczynniki korelacji (Rbi) w tabeli są istotne z $p < 0,001$.

Wszystkie ładunki czynnikowe w tabeli są większe od przyjętego arbitralnie progu 0,35.